

7. Старостенко Г. Г. Методологія і практика дослідження відтворення населення України (регіональний аспект) / Г. Г. Старостенко. – Київ : [б. в.], 1999. – 270 с.
8. Стешенко В. С. Стан економіко-демографічних досліджень та наукові передумови їх подальшого розвитку / В. С. Стешенко, В. П. Піскунов // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 2. – С. 42–51.
9. Фашевський М. І. Методологічні аспекти дослідження географії населення / М. І. Фашевський // Український географічний журнал. – 2004. – № 3. – С. 58–62.
10. Яворська В. В. Геодемографічні процеси і геодемографічна ситуація в регіоні Українського Причорномор'я : автореф. дис. ... канд. геогр. наук / В. В. Яворська. – Одеса, 2003. – 20 с.

Поручинская Ирина, Влах Мирослава. Современные тенденции воссоздания населения Северо-Западного экономического района. В статье проанализировано современное состояние естественного движения и воссоздания населения в Северо-Западном экономическом районе Украины. Определены специфические черты и новейшие тенденции рождаемости, смертности и естественного прироста населения. Проанализированы особенности рождаемости за возрастными группами матерей и типом поселений. Рассчитаны и проанализированы основные показатели естественного воссоздания населения, в частности общий, специальный и частичный коэффициенты рождаемости и смертности, а также нетто- и брутто-коэффициенты воссоздания населения и коэффициент оборота населения. Проведено сопоставление с аналогичными среднеукраинскими показателями. Обнаружены региональные особенности процессов рождаемости, смертности и естественного прироста. Проведено группирование административно-территориальных единиц Восточно-Западного экономического района в зависимости от значения коэффициента естественного прироста. Проанализированы уровни показателей воссоздания поколений в городских поселениях и сельской местности. Осуществлено группирование административных районов Северо-Западного экономического района за уровнем депопуляции населения.

Ключевые слова: воссоздание населения, рождаемость, смертность, естественный прирост, депопуляция.

Poruchynska Iryna, Vlah Myroslava. Modern Tendencies of Recreation Population of the North-Western Economic District. The modern state of natural motion and recreation of population in the North-Western economic district of Ukraine are analyzed in the article. Specific lines and newest tendencies of birth-rate, death rate and natural increase of population are certain. The features of birth-rate of population are certain after the age-dependent groups of mothers and type of settlements. The basic indexes of natural recreation of population in particular the general, special and partial coefficients of birth-rate and death rate, and also net- and gross-coefficient of recreation of population are expected and analyzed. Comparison is conducted with the analogical middling Ukrainian indexes. Found out the regional features of process of birth-rate and death rate of region. Grouping of administrative-territorial units of the North-Western economic district is conducted by value coefficient of natural increase. The levels of indexes of fruitfulness and recreation of generations are analyzed in municipal settlements and rural locality. Grouping of administrative districts of the North-Western economic district is out by a level of depopulation of inhabitants.

Key words: recreation of population, birth-rate, death rate, natural increase, depopulation of inhabitants.

Стаття надійшла до редколегії
25.06.2016 р.

УДК 911.32:342.26(6)

Володимир Лажнік

Політико-географічний аналіз просторових і кількісних особливостей сучасного адміністративно-територіального поділу країн Африки

Розглянуто характерні риси, просторові та кількісні особливості сучасного адміністративно-територіального поділу країн Африки. Виявлено відмінності й диспропорції між країнами та їхніми адміністративно-територіальними одиницями першого ієрархічного рівня за їх чисельністю, площею території та кількістю населення. Виділено шість груп країн за кількістю одиниць першого рівня. Розраховано коефіцієнти варіації між найбільшими й найменшими параметрами площі і чисельності населення одиниць адміністративно-територіального поділу країн Африки, які свідчать про високий ступінь варіативності та контрастності систем адміністративно-територіального поділу африканських країн.

Ключові слова: Африка, автономія, адміністративно-територіальний поділ, адміністративно-територіальна одиниця, політико-географічний аналіз, площа території, чисельність населення.

© Лажнік В., 2016

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку вітчизняної суспільної географії важливого значення набувають дослідження адміністративно-територіального поділу (АТП) країн світу в контексті необхідності проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. Просторовою основою організації адміністративно-територіального устрою, державного управління й місцевого самоврядування в країнах світу є адміністративно-територіальний поділ як законодавчо закріплена мережа поділу держави на територіальні підрозділи, відповідно до якої формується система органів державної влади й місцевого самоврядування, визначаються відносини центру й обслуговуючої території. Кожна країна світу має свої особливості функціонування системи АТП. У цьому контексті цікавим об'єктом для вивчення є Африканський континент, який характеризується високою динамічністю в політико-географічному аспекті, оскільки має широкі палітри державно-територіальних структур через постійну модернізацію й реформування АТП країн. Африканські країни, які тривалий час перебували в колоніальній залежності, мають кількісні та просторові відмінності в системах АТП, які доцільно вивчати з політико-географічного погляду задля виявлення специфіки й особливостей формування територіально-ієрархічної структури цих систем і кількісних параметрів одиниць різного ієрархічного рівня та їх урахування під час проведення адміністративної реформи в Україні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретико-методологічну основу дослідження склали теоретичні та практичні розробки й дослідження як українських, так і зарубіжних дослідників. Характерні риси поділу унітарних і федеративних держав світу та деяких держав Африки на адміністративно-територіальні одиниці й особливості систем управління, що склалися, вивчали відомі українські фахівці з конституційного права: В. Бесчасний [10], А. Георгіца [5], В. Ріака [9] та В. Шаповал [14; 15] й ін. У більшості публікацій питання АТП країн Африки розглядали переважно з позицій конституційного права. Водночас практично відсутні роботи, де б аналізувалися системи АТП країн цього континенту на основі політико-географічного підходу. Для здійснення кількісного аналізу АТП держав доцільно використовувати матеріали видань довідкового характеру [6; 16 та ін.], а також довідкову інформацію, розміщену в довіднику-каталогі «Країни світу» на Інтернет-сайті www.terrus.ru. Тому актуальним питанням є проведення комплексного політико-географічного аналізу кількісних і просторових особливостей функціонування систем АТП африканських країн із використанням статистичного, порівняльно-географічного, класифікаційного та інших методів дослідження.

Мета дослідження – виявлення просторових і кількісних особливостей функціонування систем сучасного АТП країн Африки.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі **завдання**:

- виділити загальні риси адміністративно-територіального устрою країн Африки;
- виявити просторові особливості АТП унітарних і федеративних держав та залежних територій;
- здійснити кількісну оцінку основних параметрів одиниць першого (найвищого) ієрархічного рівня АТП країн Африки;
- проаналізувати ступінь варіативності морфологічних показників систем АТП країн континенту тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Державний устрій країн світу тісно пов'язаний із їхнім АТП, оскільки територіальні органи державної влади й управління, а також органи місцевого самоуправління діють у межах певних адміністративно-територіальних одиниць (АТО). АТП у політичній географії розглядають як законодавчо закріплену систему поділу території країни на окремі частини або підрозділи (АТО) з метою формування територіально розподіленого механізму державного управління, як система просторових ареалів діяльності органів державної й місцевої влади та управління. Формування АТП країн світу є досить тривалим в історичному аспекті процесом, який відбувається під впливом географічних, історичних, культурно-цивілізаційних, соціально-економічних й інших чинників відособлення територій, тому в АТП країн Африки спостерігають значні кількісні та просторові відмінності, зумовлені історичними традиціями, тривалим колоніальним минулим і соціально-економічною необхідністю трансформації сучасної територіальної організації суспільства країн.

Характерна риса адміністративно-територіального устрою й місцевого самоуправління африканських країн – надзвичайне різноманіття організаційних форм їх побудови та пряма залежність від місцевих умов (географічних, соціально-економічних, виробничих, демографічних, цивілізаційних й ін.). Для Африки характерна наявність як унітарних, так і федеративних держав за формою державного устрою, тому в системах АТП країн цих двох типів є суттєві відмінності. Унітарні держави в Африці переважають, адже з 54 суверенних держав континенту, лише шість – федерації. Оскільки континент у минулому був майже повністю колонізований європейськими колонізаторами, то після процесів деколонізації до сьогодні тут залишилося ще чотири залежні території, які є володіннями Великобританії (Острови Святої Єлени, Вознесіння й Трістан-да-Кунья) та Франції (острови Реюньон, Майотта, Французькі Південні й Антарктичні території), та Західна Сахара (колишня іспанська колонія), статус якої до сьогодні не визначений через окупацію її території Марокко. Початок формування мереж АТП країн континенту припадає на колоніальні часи, що наклало певний відбиток на існування системи сучасних АТО. Після здобуття незалежності близько 30 африканських країн здійснили реформи АТП через необхідність виконання певних соціально-економічних й управлінських завдань за допомогою утворення нових АТО з урахуванням історично складених меж між соціально-територіальними та етнічними спільнотами. У реформуванні систем АТП у більшості африканських країн домінувала тенденція до збільшення кількості АТО на першому й другому ієрархічних рівнях. Наприклад, збільшилася кількість АТО першого рівня в Алжирі, Беніні, Гані, Джибуті, Демократичній Республіці Конго (ДРК), Замбії, Республіці Конго, Малі, Ліберії, Нігерії, ПАР, Сейшельських Островах, Судані, Танзанії, Чаді та інших країнах. Водночас у деяких державах зменшилася кількість одиниць першого рівня за рахунок укрупнення, зокрема в Еритреї, Ефіопії, Єгипті, Кенії, Кот-д'Івуарі, Лівії, Мадагаскарі, Марокко, Руанді.

Сучасна територіально-ієрархічна структура систем АТП країн Африки характеризується наявністю декількох ієрархічних ступенів, різною кількістю АТО, розмірами й конфігурацією адміністративних одиниць, особливостями розміщення адміністративних центрів, що визначаються такими чинниками, як розміри та ступінь освоєності державної території, історія формування, політико-правові засади державності, особливості розміщення населення, рівень соціально-економічного розвитку, традиції суспільно-політичного життя тощо. Багатовікова еволюція систем АТП в африканських країнах зумовила такі їхні особливості, як складність і багатоступінчастість, різкі відмінності в розмірах території й чисельності населення, незбігання адміністративних меж з етнічними та соціально-економічними межами.

Кількість адміністративних ієрархічних ступенів систем АТП у країнах визначається, зазвичай, розмірами території країни й рівнем господарської освоєності окремих її частин. Країни континенту з дво- та трирівневим АТП мають значні відмінності в типології й ролі окремих видів АТО та відповідних їм органів управління на місцях. У 20 країнах регіону існує триланкова система територіального поділу, а в 17 – чотириланкова. Дволанкова система АТП характерна для 20 країн, які мають невеликі розміри державної території й невелику чисельність населення. Одноланкова система АТП існує лише на Сейшельських Островах та на Французьких Південних й Антарктичних територіях (табл. 1). Складність системи АТП полягає в тому, що в окремих країнах на деяких рівнях органи місцевого самоуправління відсутні, а діють лише адміністрації, призначені центральними або вищестоящими владними структурами. Особливий статус у системі АТП властивий для регіонів, які не мають політичної автономії, але перебувають у незвичайній геополітичній ситуації, порівняно з іншими регіонами. До таких територій відносять віддалені й слабозаселені (або незаселені) острови (наприклад Французькі Південні й Антарктичні території), або АТО з особливим порядком управління, як-от Зовнішні острови в державі Маврикій, що є АТО першого порядку й управляються Міністерством місцевого самоуправління й Зовнішніх островів [3]. В особливій ситуації перебувають два іспанські ексклави, розміщені на північноафриканському (марокканському) узбережжі – Сеута та Мелілья. Вони мають статус автономних міст, але, на відміну від іспанських автономних співтовариств, управляються напряму з Мадрида.

Також потрібно зазначити, що в АТП таких унітарних держав, як Мавританія, Мадагаскар і Танзанія наявні АТО, наділені територіальною автономією. Так, у Мавританії столиця Нуакшот має статус столичного автономного округу. Мадагаскар нині в адміністративному відношенні поділений на шість автономних провінцій (малаг. *faritany mizakatena*) і 22 регіони. У 2007 р. у країні проведено

конституційний референдум за відміну провінцій та перехід до трьохланкової системи АТП. Перехідний період до нового АТП складав 30 місяців (до жовтня 2009 р.), проте в ст. 5 нової конституції, прийнятій у 2010 р., шість автономних провінцій з'явилися знову [1].

У складі Об'єднаної Республіки Танзанія, створеній у 1964 р. у результаті об'єднання колишніх колоній «Танганьїка» й «Занзібар», автономію має Занзібар, який уключає два основні острови – Пемба й Унгуджа (Занзібар). Занзібар має власний парламент та уряд. В адміністративному відношенні острів Занзібар поділяється на три області, а острів Пемба – на дві області, які є одними з 30 областей Танзанії [7].

Певні особливості АТП територій мають федеративні країни Африки, які за особливостями свого генезису й формування політико-територіального поділу належать до нігерійського (Нігерія, Ефіопія, Судан, Північний Судан і Сомалі) та острівного (Союз Коморських Островів) типів федерацій світу. Федеративні держави нігерійського типу – молоді переважно високоцентралізовані федерації з нестійкими політичними режимами, які виникли в результаті процесів деколонізації. Вони будувалися центральною владою як засіб збереження єдності різномірних в етнічному, соціальному й економічному відношеннях регіонів. Ці федерації є асиметричними, зі слабкими й формальними інститутами самоуправління на місцевому рівні, узаконеним частим утручанням центральної влади у внутрішні справи регіонів, аж до корінної зміни адміністративних меж між політико-територіальними одиницями. Так, у Нігерії, у якій найбільш чітко проявляються особливості цього типу федерацій, спроби створити територіальну, а не етнічну федерацію, яка б складалася з приблизно однакових штатів, не привели до успіху [8, с. 404]. Економічні й соціальні суперечності між штатами збіглися з етнополітичними та етнорелігійними, що зумовило після здобуття незалежності в 1960 р. корінну перебудову політико-адміністративних меж і збільшення кількості штатів. Остання (шоста) реформа АТП відбулася в 1996 р., коли було створено шість нових штатів [17]. Нині їх нараховується 36, а столицю Абуджа виділено в окрему федеральну столичну територію.

Свої особливості АТП має Ефіопія, яка за конституцією 1994 р. стала федерацією. Нині її поділено на дев'ять штатів (регіонів), які є політико-територіальними одиницями, організованими за етнотериторіальним принципом, і два міста-регіони (Аддис-Абеба й Дире-Дауа) [2]. У Судані й Південному Судані провінції (штати або віляти) як автономні регіони ще не отримали значної самостійності, управляються губернаторами й радою міністрів, кожен член якої призначається президентом країни.

До нігерійського типу федерацій належить також молода нестійка слабоінтегрована східно-африканська держава Сомалі, яка в кінці ХХ ст. розпалася в результаті громадянської війни й діяльності сепаратистів на декілька самопроголошених квазідержав (Сомаліленд, Пунтленд, Галмудуг, Нортленд та ін.). У серпні 2012 р. Конституційною асамблеєю в Могадішо прийнято тимчасову конституцію, яка визначила Сомалі як федерацію й змінила офіційну назву країни на Федеративну Республіку Сомалі (ФРС). Нині більшість провінцій країни об'єднано загально-визнаним федеративним урядом. Відповідно до федеральної Конституції, колишні самопроголошені державні утворення (сепаратистські території) отримали право стати автономними державами (штатами) у складі ФРС. На початок 2016 р. такими офіційно стали шість штатів (Авдаленд, Джубаленд, Пунтленд, Хатумо, Центральне Сомалі й Південно-Західне Сомалі). Процес утворення нових штатів продовжується [12]. Окрім самопроголошеного Сомаліленду, а також вищезгаданих автономних держав (штатів) уся територія країни поки що розділена на 18 адміністративних областей (адміністративних регіонів або провінцій, які мають сомалійську назву «гоболка»).

До острівного типу федерацій належить Союз Коморських Островів – молода острівна федерація, створена в результаті розпаду Французької колоніальної імперії. Вона є асиметричною й слабоінтегрованою, де три острови – Нгазіджа (Гранд-Комор), Ндзуані (Анжуан) і Мвалі (Мохелі) – мають статус автономних регіонів (автономних островів). Четвертий острів Маоре (Майотта), який контролює Франція, згідно з чинною Конституцією 2001 р., також має статус автономного острова Комор. Фактично Комори включають тільки три автономні регіони (острови), які відповідають найбільшим островам, на котрих розміщено 16 префектур.

Отже, у територіальному відношенні суб'єктами африканських федерацій є власне АТО або особливі адміністративно-територіальні підрозділи, такі як федеральні столичні території або автономні регіони. У країнах Африки суб'єкти федерації мають один (Комори) або два рівні ієрархії

АТП. За загальним правилом суб'єкти африканських федерацій є рівними за статусом. Конституції федеративних країн визначають декілька видів компетенції між федеральними органами й органами суб'єктів федерації: виняткова федеральна компетенція; спільна компетенція федерації та суб'єктів федерації; конкуруюча компетенція федерації та суб'єктів федерації [4]. Суб'єкти федерацій Африки як політико-територіальні утворення не мають державного суверенітету, що фактично спричиняє невизнання за ними права виходу зі складу федерації, або права сецесії.

Одним із головних параметрів морфології АТП країн є рівень подрібненості, під якою розуміють кількість одиниць поділу. Особливістю АТП африканських країн є те, що вони помітно відрізняються між собою за кількістю адміністративних одиниць, оскільки використовують різні за рівнем дрібності системи АТП. Найбільшу кількість одиниць АТП найвищого рангу мають, зазвичай, великі за розмірами території й чисельністю населення країни. За Р. Ф. Туровським, середньостатистична держава світу поділяється приблизно на 18 АТО першого порядку [13, с. 134]. В Африці відхилення від цього історично складеного оптимуму досить помітне, оскільки 78 % країн (46 із 59) мають значно меншу кількість АТО першого порядку (табл. 1). Це свідчить про нижчий за середньосвітової рівень дрібності систем АТП на континенті.

Кількість одиниць найвищого рівня ієрархії в Африці коливається від однієї (Французькі Південні й Антарктичні території) до 48 (Алжир). Усі країни регіону можна класифікувати за формальними, що, однак, мають очевидне політичне значення, ознаками – чисельністю одиниць АТП, розмахом відмінностей у розмірах їхньої території та чисельності населення, рівнями розвитку, кратністю адміністративних одиниць, компактністю тощо. Для країн Африки ця проблема має певне значення, оскільки для обґрунтування необхідності проведення реформ АТП країн часто посилаються на значні відмінності в території, чисельності населення й економічному потенціалі їхніх АТО. Особливо це важливо для федеративних держав та великих за розмірами державної території країн континенту, які мають великі площі неосвоєних або слабкоосвоєних земель (Алжир, Єгипет, Лівія, Демократична Республіка Конго, країни зони Сахелю).

За кількістю адміністративних одиниць найвищого рангу країни Африки нами згруповано в шість груп. Першу утворюють 11 країн із кількістю адміністративних одиниць від 1 до 5 (табл. 1). Вони є залежними територіями або невеликими за розмірами державної території суверенними державами. Залежні території в регіоні – це здебільшого малі острови або групи островів (Французькі Південні й Антарктичні території, Острови Святої Єлени, Вознесіння та Трістан-да-Кунья, Реюньон), а також пустельна Західна Сахара (три одиниці). До цієї групи належать також такі суверенні країни, як Сан-Томе й Принсіпі (дві одиниці), Коморські Острови (3), Малаві (3), Свазіленд, Сьєрра-Леоне та Уганда (по 4 одиниці) і Руанда (5 одиниць). Другу групу країн складають переважно невеликі держави, у яких кількість одиниць найвищого рівня АТП становить від 6 до 10. Загалом у цій групі нараховується 22 країни, причому сім мають по 10 одиниць першого порядку. Серед країн цієї групи виділяють Маврикій і Лесото як держави з невеликою площею території.

Таблиця 1

Основні морфометричні показники адміністративно-територіального поділу країн Африки*

Країна	Кількість ієрархічних рівнів	Кількість адміністративних одиниць першого рівня	Середня площа території адміністративної одиниці, тис. кв. км	Коефіцієнт варіації за площею території адміністративних одиниць	Середня чисельність населення адміністративної одиниці, тис. осіб	Коефіцієнт варіації за чисельністю населення в адміністративних одиницях	Коефіцієнт співвідношення одиниць першого та другого рівнів
1	2	3	4	5	6	7	8
Суверенні держави							
Алжир	4	48	49,6	2037,4	842	60,8	1:11,5
Ангола	3	18	69,3	92,2	1355	15,3	1:8,7
Бенін	4	12	9,4	332,2	812	2,8	1:6,4
Ботсвана	2	9	64,6	83,0	235	14,7	1:3,1

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Буркіна-Фасо	3	13	21,0	12,3	1361	2,9	1:3,4
Бурунді	3	17	1,5	28,3	547	3,2	1:6,9
Габон	2	9	29,7	2,5	179	11,7	1:4,1
Гамбія	2	6	1,7	32,9	313	8,5	1:6,2
Гана	2	10	23,9	27,1	2520	7,6	1:17,0
Гвінея	3	8	30,7	160,3	1397	2,9	1:4,1
Гвінея-Бісау	2	9	4,0	117,3	183	13,5	1:4,1
Джибуті	2	6	3,9	36,0	136	2,3	1:3,4
Екваторіальна Гвінея	2	7	4,0	12,8	101	2,8	1:3,5
Еритрея	2	6	20,2	25,5	1014	11,4	1:9,3
Ефіопія	4	11	100,4	979,2	8189	149,0	1:7,0
Єгипет	4	27	37,1	483,6	3159	45,3	1:8,6
Замбія	2	10	75,3	5,8	1422	2,8	1:7,2
Зімбабве	3	10	39,1	156,7	1423	3,2	1:5,9
Кабо-Верде	2	22	0,183	20,7	24	25,2	1:1,5
Камерун	4	10	47,5	7,8	2055	5,0	1:5,8
Кенія	4	8	72,8	263,9	5505	4,3	1:8,9
Коморські Острови	2	3	0,745	4,0	262	7,6	1:5,3
Республіка Конго	3	12	28,5	1501,0	353	23,6	1:7,7
Демократична Республіка Конго (ДРК)	3	26	90,2	21,0	2978	9,5	1:7,4
Кот-д'Івуар	4	14	23,0	19,0	1600	16,2	1:2,1
Лесото	3	10	3,0	2,4	203	6,2	1:8,0
Ліберія	2	15	7,4	6,0	286	20,1	1:3,5
Лівія	2	22	80,0	520,5	255	45,3	1:1,5
Маврикій	2	10	0,204	1,7	130	9,0	1:1,5
Мавританія	2	13	79,3	252,9	196	54,4	1:4,0
Мадагаскар	4	6	97,8	3,7	4039	2,8	1:3,7
Малаві	4	3	39,5	1,3	5593	3,2	1:9,3
Малі	3	9	137,8	676,9	1774	38,8	1:5,4
Марокко	4	12**	59,3	9,6	2821	4,2	1:6,3
Мозамбік	3	11	72,9	214,4	2339	3,6	1:11,6
Намібія	2	14	59,0	18,7	1681	4,8	1:7,6
Нігер	3	8	158,4	2618,9	2934	6,4	1:5,1
Нігерія	3	37	25,0	22,8	5147	6,5	1:20,9
Руанда	4	5	5,3	13,3	240	2,3	1:6,0
Південний Судан	3	10	64,4	5,3	1234	4,1	1:7,6
Південно- Африканська Республіка	4	9	135,5	20,5	5400	10,7	1:5,9
Сан-Томе і Принсіпі	2	2	0,500	6,0	82	21,5	1:3,5
Свазіленд	3	4	4,3	1,7	296	1,5	1:13,8
Сейшельські Острови	1	26	0,018	192,1	3,5	17,7	1

1	2	3	4	5	6	7	8
Сенегал	4	14	14,1	77,6	950	22,0	1:3,2
Сомалі	3	18	35,4	197,1	570	5,0	1:5,0
Судан	3	18	104,8	15,8	2235	7,5	1:4,8
Сьєрра-Леоне	3	4	17,9	64,5	1341	1,8	1:3,5
Танзанія	3	30	31,8	331,1	1609	37,8	1:3,3
Того	3	6	9,5	188,6	1192	4,2	1:6,2
Туніс	3	24	6,8	112,4	458	9,4	1:11,0
Уганда	4	4	59,0	2,2	8690	1,3	1:28,0
Центрально-Африканська Республіка	4	7	89,0	1293,3	722	14,1	1:4,6
Чад	4	22	58,4	241,0	509	45,2	1:1,8
Залежні території							
Західна Сахара	4	3***	105,7	3,0	315	3,0	1:3,3
Майотта	2	17	0,022	9,8	13	5,6	1:4,2
Острови Святої Єлени, Вознесіння й Трістан-да-Кунья	2	3	0,140	2,3	1,7	16,1	1:2,7
Реюньйон	3	4	0,626	2,1	207	2,4	1:6,0
Французькі Південні й Антарктичні території	1	5	88,0 (включаючи Землю Аделі)	186,9	0,062 (непостійне населення)	2,5	1

* Розраховано автором.

** Загальна кількість областей, включаючи три області на території Західної Сахари, окупованої Марокко.

*** Ураховуючи території областей Ель-Аюн-Сігіст-ель-Хамра й Гулімім-Ваді-Нун, що частково включають також території Марокко, яке здійснює контроль над більшою частиною Західної Сахари.

Третю групу країн із чисельністю одиниць АТП від 11 до 15 складають 11 держав. Серед них виділяються Ефіопія з порівняно великою площею території країни (1104 тис. км²), а також дещо менші за територією – Мавританія, Намібія та Мозамбік й ін. (табл. 1). Водночас невелика за площею Ліберія поділяється на 15 АТО першого рівня (графств).

Четверта група держав (16–20 одиниць АТП) є нечисленною. До неї належать лише п'ять країн, серед яких – заморський департамент Франції Майотта, територія якого поділена на 17 комун. У п'яту групу держав (21–25 одиниць АТП) входить усього чотири країни (Кабо-Верде, Лівія, Туніс і Чад). Шосту групу держав складають шість країн (Алжир, Єгипет, Демократична Республіка Конго, Нігерія, Танзанія й Сейшельські Острови), у яких високий рівень дрібності АТП, а чисельність одиниць найвищого ієрархічного рівня складає від 26 до 48 (табл. 1).

Важливою морфологічною особливістю систем АТП держав Африки є значні диспропорції в розмірах території АТО найвищого порядку. Простежено певну залежність дрібності АТП від розмірів території країн, чисельності населення та морфології території (ступінь її розчленованості за природними й етнокультурними характеристиками). Країни Африки дуже відмінні між собою за середньою величиною площі території одиниць найвищого рангу та величиною розмаху між площею території найбільшої й найменшої одиниці АТП (коефіцієнт варіації). Найбільшу середню площу території АТО має Нігер (158,4 тис. км²). Серед інших країн, які мають великі середні величини територій одиниць АТП найвищого рангу, виділяються такі великі й середні країни за розмірами державної території, як Ефіопія, Малі, ПАР, Судан і Західна Сахара (табл. 1). Середні розміри територій одиниць АТП у них перевищують 100 тис. км². 12 країн Африки мають середні розміри одиниць АТП найвищого рангу площею від 1 до 10 тис. км². Окрему групу (вісім країн) становлять

острівні суверенні держави й залежні території, у яких середні розміри території одиниць АТП становлять менше 1 тис. км². Найменший середній розмір одиниць АТП мають Сейшельські Острови (18 км²) й Майотта (22 км²).

Для африканських країн характерна значна диференціація країн за величиною розмаху відмінностей у розмірах території найбільших і найменших одиниць АТП найвищого рівня. Найбільший розмір території серед АТО найвищого рангу має регіон Нігеру Агадес, площа якого – 667,8 тис. км². В Алжирі вілайя Таманрассет займає площу 556,2 тис. км². У деяких країнах є АТО, розміри яких становлять понад 400 тис. км². Це АТО, які розміщені в Лівійській пустині й пустині Сахара, зокрема в Єгипті це мухафаза Ваді-ель-Гедід, Лівії – муніципалітет Ель-Куфра, Алжирі – вілайя Адрар і в Малі – область Томбукту. Найменші розміри територій (менше 10 км²) мають одиниці АТП таких острівних країн, як Сейшельські Острови, Маврикій і Майотта. На Сейшельських Островах 16 округів мають площу території менше 10 км², а найменшим є округ Сен-Луї (1,1 км²).

Для окремих країн Африки характерні значні диспропорції в розмірах одиниць АТП, що виражається коефіцієнтом варіації у величині території між найбільшою та найменшою АТО (табл. 1). Найбільші контрасти в розмірах АТО спостерігаються в Нігері, де найбільший регіон Агадес переважає найменшу АТО (регіон Ніамей із територією 255 км²) у 2619 разів (табл. 1). В Алжирі вілайя Таманрассет у 2037 разів є більшою за вілайю Алжир (273 км²). У Республіці Конго різниця в площі території між найбільшою АТО (департамент Лікуала) і найменшою (департамент Пуент-Нуар) становить 1501 раз. Також у Центрально-Африканській Республіці різниця між найбільшою й найменшою АТО становить 1293 рази. Великими є контрасти між розмірами територій АТО найвищого рангу в таких країнах, як Ефіопія (коефіцієнт варіації – 979), Лівія (521), Малі (677), Єгипет (484), Мавританія, Кенія, Танзанія, Чад та ін. В інших великих і середніх державах Африки територія одиниць АТП варіює значно сильніше, ніж у невеликих за розмірами країн. Однак в Африці є 18 держав із більш-менш однаковою величиною АТО (коефіцієнт варіації менший 10). Це переважно невеликі країни за розмірами державної території. Величина розмаху між найбільшими й найменшими АТО в таких країнах, як Малаві, Свaziленд, Маврикій, Реюньон, Уганда, Лесото, Габон, становить від 1,3 до 2,5 раза, що менше від українських показників (чотири рази). Це свідчить про рівномірність у розподілі одиниць АТП цих країн за розмірами їхньої території.

Важливим критерієм кількісної оцінки АТП держав є ступінь пропорційності вищої адміністративної ланки, який можна розрахувати як індекс чисельності населення всіх одиниць відносно середнього показника по країні або визначати як коефіцієнт варіації між найбільшою й найменшою АТО за чисельністю населення. Статистичний аналіз показує, що системи АТП країн Африки мають різкі внутрішні відмінності між одиницями найвищого рівня в чисельності населення, а також наявність відмінностей між країнами континенту. Населення держав звичайно не розміщується пропорційно до системи одиниць АТП. Зазвичай, найбільш заселеними є столичні й адміністративні центри країн, основні промислові та сільськогосподарські райони, які добре освоєні в господарському плані. На розселення населення в АТО впливають також природні, етнокультурні й демографічні фактори. Для африканських країн важливе значення мають насамперед освоєність і доступність території. Варто відзначити особливість АТО, де розміщені столичні центри або міста-мільйонери: саме тут – найвища концентрація населення, тобто на невеликій площі сконцентровано дуже велику кількість населення (у мухафазі Каїр у Єгипті на 3,1 тис. км² мешкає 6,8 млн осіб, у провінції Кіншаса у ДРК 9 млн осіб проживає на 9,97 тис. км², а в штаті Лагос у Нігерії – 9,1 млн осіб на 3,35 тис. км² тощо). Також висока концентрація населення характерна для територій, де розміщені великі міські агломерації окремих країн (наприклад агломерації Хартума в Судані, Йоганнесбурга й Дурбана в ПАР, Кано й Кадуні в Нігерії, Великої Касабланки в Марокко, Олександрії в Єгипті та ін.). Найбільша чисельність населення сконцентрована в ефіопських штатах Оромія (понад 31 млн осіб) й Амхара (близько 19 млн осіб) [2].

Країни регіону дуже відмінні між собою за середньою величиною чисельності населення одиниць найвищого рангу АТП. Найбільшу середню чисельність населення мають чотири області Уганди (близько 8,7 млн осіб). Великі середні значення чисельності населення характерні для великих і середніх країн регіону. Так, у Нігері, ПАР, Малаві, Кенії та Ефіопії середня чисельність населення в АТО найвищого рівня становить від 5,1 до 8,2 млн осіб (табл. 1). Ще в дев'яти країнах середня чисельність населення становить від 2 до 5 млн осіб (Єгипет, Мадагаскар, Нігерія, ДРК та ін.). Поряд із цим в Африці є острівні країни, яким властиві невеликі середні показники чисельності населення в одиницях АТП. У таких країнах, як Французькі Південні й Антарктичні території,

Майотта, Острови Святої Єлени, Вознесіння та Трістан-да-Кунья, Сейшельські Острови, Кабо-Верде, середнє значення кількості населення окремої адміністративної одиниці становить менше 25 тис. осіб (табл. 1).

На континенті простежено також значну диференціацію держав за величиною розмаху відмінностей у чисельності населення найбільших і найменших АТО (коефіцієнт варіації), а також різкі внутрішні відмінності між АТО найвищого рангу окремих країн. Однак в Африці величина розмаху таких відхилень є значно меншою, ніж, наприклад, у країнах Латинської Америки [11]. Велика контрастність у чисельності населення в більшості держав визначає неоднакову вагу різних регіонів і в соціально-економічному, і в політико-географічному аспектах. Неврівноваженість створює певні проблеми й в управлінні АТО.

Найбільші контрасти в чисельності населення в одиницях АТП спостерігають в Ефіопії, де розмах відмінностей між найбільш і найменш заселеними АТО становить 149 разів. Це зумовлено значною диференціацією розмірів одиниць АТП і відмінностями в густоті та чисельності населення в окремих штатах країни, створених за етнотериторіальним принципом. Для держав Північної Африки й зони Сахелю характерна більша контрастність у чисельності населення, ніж у країнах Тропічної Африки. У таких державах, як Танзанія, Малі, Мавританія, Чад, Лівія, Єгипет та Алжир, розмах відмінностей становить від 38 (Танзанія) до 61 раза (Алжир). Найменші відмінності в населенні між регіонами країн континенту фіксуються у 25 державах, де коефіцієнт варіації в чисельності населення АТО першого рівня становить менше п'яти разів. При цьому немає чіткого кореляційного зв'язку між розмірами одиниць АТП і їхньою людністю. Найменші варіації в чисельності населення спостерігають в Уганді (1,3 раза), Свaziленді (1,5 раза) й Сьєрра-Леоне (1,8 раза).

Політико-географічний аналіз величин розмаху між мінімальними та максимальними демографічними потенціалами одиниць АТП у країнах Африки показує, що АТО держав розподіляються значно рівномірніше, ніж за параметрами розмірів площі території. У межах країн диспропорції в кількості населення адміністративних одиниць значно менші, порівняно з неуврівноваженістю їхніх площ. Це свідчить, що чисельність населення певним чином відображає ступінь заселеності, господарської освоєності й рівень соціально-економічного розвитку окремих територій держав.

Просторова конфігурація території одиниць АТП країн континенту також різноманітна. Зазвичай, компактні за формою території країн мають схожі обриси АТО, а витягнуті держави або ті, які мають території, що слабо освоєні, поділені на досить різні за конфігурацією одиниці. Більш-менш симетричний поділ характерний для малих й острівних держав. Тобто розмір і конфігурація одиниць АТП залежить від географічних факторів з урахуванням історичних, економічних і соціальних умов. У багатьох країнах особливості розселення населення й транспортної мережі є визначальними факторами у просторовій конфігурації АТО. Конфігурація одиниць АТП має певний вплив на транспортну доступність до адміністративних центрів, на рівень освоєності територій, ступінь розвитку транспортної та виробничої інфраструктур тощо.

Цікавим є також питання співвідношення між кількістю АТО першого й другого ієрархічних рівнів систем АТП країн. Найбільші диспропорції властиві Уганді, де співвідношення становить 1 до 28 (чотири області поділяються на 112 округів). Помітні диспропорції характерні для Нігерії (1:21) і Гани (1:17), а також для Свaziленду, Алжиру, Мозамбіку, Тунісу (табл. 1). У чотирьох державах Африки це співвідношення менше двох одиниць (Кабо-Верде, Лівія, Маврикій, Чад). У таких країнах, як Сейшельські Острови та Французькі Південні й Антарктичні території, диспропорції відсутні, оскільки в них існує одноступенева система АТП.

Питання морфології АТП держав Африки вимагає подальшого вивчення, оскільки континент продовжує динамічно розвиватися в політичному плані, постійно модернізуючи політичну й адміністративну системи з метою пошуку ефективного управління. Основною проблемою є те, що АТП у більшості країн склався переважно в колоніальні часи, а тому деякі одиниці на сучасному етапі є вже неефективними, оскільки втратили свою соціально-економічну чи демографічну основу. У більшості держав зберігаються різкі диспропорції між площею території, кількістю населення та економічним потенціалом АТО, тому в деяких країнах в останні роки здійснено реформування системи АТП (Алжир, Ефіопія, Нігерія, Танзанія, Мадагаскар, Єгипет й ін.).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведений політико-географічний аналіз особливостей АТП африканських країн свідчить, що на континенті існують помітні кількісні й

просторові відмінності та диспропорції як між державами, так і між їхніми регіонами за чисельністю АТО найвищого рангу, величиною території та кількістю населення. АТП країн континенту вирізняється ускладненою ієрархічною структурою, контрастністю й диспропорційністю, оскільки амплітуди коливань між найбільшими та найменшими основними параметрами одиниць АТП країн дуже диференційовані з високим ступенем варіативності. Для залежних держав і територій, які характеризуються невеликим просторовим і демографічним потенціалом, властива менша диспропорційність у розмірах та чисельності населення АТО, що свідчить про наявність прямого зв'язку між розмірами території й людністю країни та просторовими й демографічними параметрами одиниць їхнього АТП. Перспективи подальших досліджень пов'язані з порівняльним аналізом і виявленням кореляційних зв'язків та ступеня варіативності між основними морфологічними, просторовими й демографічними параметрами одиниць нижчих ієрархічних рівнів систем АТП країн континенту тощо.

Джерела та література

1. Административное деление Мадагаскара [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Административное деление Эфиопии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. Внешние острова Маврикия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Гелей С. Д. Політико-правові системи світу / С. Д. Гелей, С. М. Ругар. – Київ : Знання, 2006. – 668 с.
5. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн / А. З. Георгіца. – Тернопіль : Астон, 2003. – 432 с.
6. Дербишайр Дж. Д. Политические системы мира : в 2-х т. – Т. II : пер. с англ. / Дж. Д. Дербишайр, Я. Дербишайр. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2004. – 496 с.
7. Занзибар (автономия) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
8. Колосов В. А. Геополитика и политическая география : учеб. для вузов / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 479 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. / В. О. Ріяка (керів. авт. кол.), В. С. Семенов, М. В. Цвік та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.
10. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. / В. М. Бесчасний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков ; за ред. В. М. Бесчасного. – Київ : Знання, 2007. – 467 с.
11. Новак І. І. Особливості сучасного адміністративно-територіального устрою країн Латинської Америки / І. І. Новак, В. Й. Лажник // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – 2010. – № 15. – С. 90–102.
12. Сомали [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%B8#cite_note-16
13. Туровский Р. Ф. Политическая регионалистика : учеб. пособие. – М. : ГУ ВШЭ, 2006. – 792 с.
14. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн / В. М. Шаповал. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 480 с.
15. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 640 с.
16. Шигер А. Г. Современная карта зарубежного мира (Адм.-территор. деление зарубеж. стран) : справочник / А. Г. Шигер. – М. : Мысль, 1971. – 462 с.
17. States of Nigeria [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statoids.com/ung.html>.

Лажник Владимир. Политико-географический анализ пространственных и количественных особенностей современного административно-территориального деления стран Африки. Рассмотрены характерные черты, пространственные и количественные особенности современного административно-территориального деления стран Африки. Выявлены отличия и диспропорции между странами и их административно-территориальными единицами первого иерархического уровня за их количеством, площадью территории и численностью населения. Выделено шесть групп стран за количеством единиц первого уровня. Рассчитаны коэффициенты вариации между наибольшими и наименьшими параметрами площадей и численностью населения единиц административно-территориального деления стран Африки, которые свидетельствуют о высокой степени вариативности и контрастности систем административно-территориального деления африканских стран.

Ключевые слова: Африка, автономия, административно-территориальное деление, административно-территориальная единица, политико-географический анализ, площадь территории, численность населения.

Lazhnik Volodymyr. Political and Geographical Analysis of Spatial and Quantitative Characteristics of the Modern Administrative-territorial Division of Africa. The features, spatial and quantitative features of modern administrative-territorial division of Africa are considered. The differences and disparities between countries and their administrative-territorial units of the first hierarchical level, according to their size, land area and population are

discovered. In this article six groups of countries by number of units of the first level are identified. We calculated coefficients of variation between the highest and the lowest settings of area and population units of Africa administrative-territorial division, which showed a high degree of variability and contrast of the administrative-territorial division of African countries.

Key words: Africa, autonomy, administrative-territorial division, administrative unit, political and geographical analysis, land area, population.

Стаття надійшла до редколегії
11.07.2016 р.

УДК 911.3(477.82)

**Володимир Поручинський,
Костянтин Шкабура,
Андрій Слащук,
Антон Липянін**

Особливості розвитку торфової промисловості Волинської області

У статті охарактеризовано роль і значення торфу для розвитку економіки. Здійснено аналіз особливостей територіального поширення покладів торфу у Волинській області. Охарактеризовано сучасний стан запасів та загальний енергетичний потенціал торфу. Визначено місце Волинської області серед інших регіонів України за рівнем заторфованості й кількістю родовищ, що розробляються. Охарактеризовано структуру торф'яної галузі країни. Проаналізовано реальний стан діяльності торфопереробних підприємств Волинської області. Виділено основні проблеми та потенційні можливості розвитку галузі.

Ключові слова: торфові ресурси, торфова промисловість, енергетичний потенціал торфу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Торфова промисловість досить добре розвинена в багатьох країнах світу. В Україні торф широко використовувався, у тому числі й у якості палива, незважаючи на дешевизну традиційних енергоресурсів. Проте вже в 90-ті роки вітчизняна торф'яна промисловість занепала, видобуток та переробка торфу практично звелися до нуля, більшість торфопідприємств припинили свою діяльність і сьогодні використання торфу в якості палива в Україні зведено до мінімуму. Проте торф може бути доволі перспективним видом палива й може частково замінити російський газ. До того ж торф лежить у поверхні та немає необхідності добувати його шахтним способом, що, зі свого боку, знижує ризики й кількість аварійних випадків на видобувних підприємствах. Але для ширшого використання торфу як палива потрібна державна підтримка. Тому дуже актуальні дослідження сучасного стану та перспектив розвитку торфової промисловості як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Аналіз досліджень проблеми. Характеристика торфових ресурсів України й особливості їх використання подавались у роботах І. Паламарчука, В. Гнеушева, С. Жукова, М. Сивого [2; 3; 6]. Питанням розвитку торфової промисловості розкриті в працях багатьох учених. Серед вітчизняних науковців, які зробили найбільш значний внесок у дослідження цієї проблеми, потрібно виділити Л. Гораль, В. Шийко, І. Запхляк, М. Житкова, Л. Голубовського.

Мета статті – визначення головних тенденцій сучасного розвитку торфової промисловості у Волинській області. Основні **завдання** дослідження:

- проаналізувати сучасний стан торфових ресурсів Волинської області;
- охарактеризувати особливості функціонування торфових підприємств в області;
- визначити основні проблеми та перспективи розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед покладів корисних копалин Волинської області провідне місце належить торфу – органічній гірській